

SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK *Dokumentumok (2022–2024)*

GÁBOR SZARVAS LANGUAGE CULTIVATION DAYS:

DOCUMENTS (2022–2024)

LINGVISTIČKI DANI GABORA SARVAŠA:

DOKUMENTI (2022–2024)

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

PhD, dr., nyelvész, nyugalmazott egyetemi rendes tanár

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

mcsikos@gmail.com

2022: A *MAGYAR NYELVŐR* JUBILEUMA

Bemutató

A FOLYÓIRAT MEGJELENÉSE. A *Magyar Nyelvőr* magyar nyelvművelő folyóiratot 1872. január 15-én alapította Szarvas Gábor. Szerkesztésében havonta jelent meg. Simonyi Zsigmond nyári szünetet vezetett be. Balassa József összevont számokat adott ki, lecsökkent a szokásos (500 oldalnyi) terjedelem. Beke Ödön a kéthavi megjelenést praktizálta. Lőrincze Lajos idejében vezették be, hogy a folyóirat negyedévenként jelenjen meg a hagyományos terjedelemben.

TERJEDELME. A 150 év alatt 75 000 oldal jelenhetett volna meg, ha nem lett volna 5 év kiesés (1941–1945) és többszöri terjedelemsökkentés. – Körülbelül 67 000 oldalnyi publikált anyag került az olvasók elé.

A FOLYÓIRAT SZERKESZTŐI

1872–1895: SZARVAS GÁBOR

gimnáziumi tanár, akadémikus

a szabályellenes szóalkotások (*fattyú-hajtások*) helyreállítása

a idegenszerűségek javítása

a népnyelv kutatása

régi tudományos megnevezések felújítása

tudományos magyar nyelvtan összeállítása

Eszméi:

A forrás, amelyből merítünk, tiszta, eredeti, az anyag, amelyből alkotunk, ép, erős legyen.

Keressük fel először is a népet tűzhelyénél!

Hány elfelejtett szó, mennyi homályba borult jelentésárnyalat és velős kifejezés lappang a régi művekben!

1896–1919: SIMONYI ZSIGMOND

egyetemi tanár, akadémikus

nyugodt, elmélyült kutatómunka

a tágabb értelemben vett nyelv művelés

az anyaggyűjtés fontossága

az olvasók közreműködése

a tudományos eredmények népszerűsítése

a helyesírás korszerűsítése

1920–1940: BALASSA JÓZSEF

tanár és nyelvtudós

nyelvtörténeti és népnyelvi kutatások

nyelvpszichológiai kérdések

a magyar nyelvtudományi irodalom

a külföldi kutatások eredményei

nyelv művelés és nyelvhelyesség

nyelvi műbírálat

1946–1953: BEKE ÖDÖN

egyetemi tanár, akadémikus

a nyelvtörténet, a népnyelv, a nyelvhelyesség búvárlása

az általános nyelvtudomány problematikája

az összehasonlító néptanulmányok és a néprajz

a városi dolgozók és a föld népének nyelvi problémái

1954–1994: LŐRINCZE LAJOS

tudományos kutató, tanár

A nyelv művelő munkának a nyelvi vétségek elleni küzdelem csak egyik feladata; ezenkívül arra is gondot kell fordítania, hogy az embereket megtanítsa anyanyelvük helyes használatára, a helyes és a szép magyar beszédre.

emberközpontú nyelv művelés

1994–2021: KESZLER BORBÁLA

egyetemi oktató

az elméleti kutatások előtérbe kerülése

a funkcionális-kognitív nyelvészet kiemelése

az alkalmazott nyelvészet elhanyagolása

a nyelvművelés mellőzése

2022– : BALÁZS GÉZA

habilitált professzor, a néprajztudományok kandidátusa

nyelvszichológia

nyelvpedagógia

kommunikációelmélet

szociolingvisztika

stilisztika

antropológiai nyelvészet

igazságügyi nyelvészet

anyanyelvi kultúra, nyelvművelés, magyar nyelvstratégia

A MAGYAR NYELVŐR MAI JELENTŐSÉGE. A globalizáció és a digitalizáció miatt napjainkban is szükség van tudományos alapú nyelvművelésre.

A magyar nyelvnek helyt kell állnia az indoeurópai környezetben.

Az MTA folyóiratai zömmel idegen nyelvűek, a *Magyar Nyelvőr* megmaradt magyarnak.

2023: LŐRINCZE LAJOS ÉS AZ EMBERKÖZPONTÚ NYELVMŰVELÉS – KIÁLLÍTÁS

TANULÓÉVEI. Lőrincze Lajos 1915-ben a Veszprém megyei Szentgálon született parasztcsaládban. Az elemi iskola elvégzése után a Pápai Református Kollégium diákja lett, két évig a pápai Református Teológiai Akadémia hallgatója is volt, de nem érzett kellő elhivatottságot a lelkészi pálya iránt. Ezután a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára iratkozott be. A nyelvészet iránt Pais Dezső keltette fel érdeklődését. A Táj- és Népkutató Központ nevében járta a vidéket, anyagot gyűjtött. 1939-ben megnyerte az első *Jó magyar kiejtési versenyt*, ott ismerkedett meg a tiszta beszéd ügyéért küzdő Kodály Zoltánnal.

MUNKAHELYEI. Magyar–német szakos tanári diplomát szerezve 1941-ben a Magyarságtudományi Intézetben lett gyakornok, a földrajzi névgyűjtés ügyével foglalkozott. 1943 és 1945 között a Pápai Református Kollégium-

ban is tanított, a népfőiskolán adott elő, és a Tehetségmentő Alapítvány elnöki teendőit is ellátta. A második világháború után a Teleki Pál Intézetben belüli Néptudományi Intézetnek lett a munkatársa. Ebből jött létre az MTA Nyelvtudományi Intézete. Kutatóként másfél évtizedig járta Magyarországot és a környező államok magyarlakta vidékeit, a magyar nyelvjárások atlaszának anyaggyűjtésében vett részt. Igen aktív gyűjtő volt: 76 magyarországi, 22 romániai, 12 jugoszláviai, 4-4 ausztriai és szovjetunióbeli településen, azaz összesen 118 kutatóponton végezte el a gyűjtést. 1952-től intézeti igazgatóhelyettes volt, 1959 és 1971 között osztályvezető, majd nyugdíjba vonulásáig tudományos tanácsadó. – A Nyelvtudományi Intézet igazgatóhelyetteseként már az ötvenes évektől kezdve szinte intézménnyé, az országban folyó nyelv-művelő tevékenység összetartójává vált.

A RÁDIÓS NYELVMŰVELŐ. Az *Édes anyanyelvünk* című rádióműsört a második világháború előtt Halász Gyula szerkesztette. Újrindításának gondolata Kodály Zoltántól származik, ő beszélt rá Lőrinczét a rádiós szereplésre. 1952. október 16-án indították meg a sorozatot. Kezdetben 15–20 perces rendszertelen előadásokból állott. 1955-től lett ötperces a műsor. 1955-től vasárnap reggelenként, majd 1961-től hetente háromszor hangzott el. Lőrincze a rádiósorozatot negyven éven keresztül folytatta. Sikerült olyan formát kialakítania, amely szórakoztatva tanított, egyesítette a nyelvi, az irodalmi és a művelődési tanulságokat. A műsor 1994-től Balázs Géza, Bencédy József, Deme László, Fábíán Pál, Grétsy László és Szathmári István közreműködésével egészen 2007-ig élt.

AZ EMBERKÖZPONTÚ NYELVMŰVELÉS. Lőrincze Lajos alapgondolata szerint a megfelelően értelmezett nyelvművelés voltaképpen emberművelés. A nyelv nem más, mint eszköz, felhasználható készlet, lehetőség a maga csodálatos gazdagságával, szépségével, páratlan kínálatával vár arra, hogy cselekvés, kimondott vagy leírt szó legyen. Nyelvünk alkalmas mindannak kifejezésére, amit érzünk, gondolunk, a legfinomabb fogalmi különbségeket, stílári árnyalatokat is képes érzékeltetni. – Ha a megvalósításban a nyelv szegényes, töredezett, durva; az nem a nyelv miatt következik be, hanem a nyelvhasználó miatt. Nem a színék hibája, ha a festő csak feketével dolgozik, és taszítót, sötétet, komor képet fest. – A cél az anyanyelvi ismeretterjesztés, a tudatos nyelvhasználatra való nevelés: az igényességre való szoktatás, a hagyományos kommunikációs formákra való ösztönzés... – Lőrincze szemléletváltásával megalkotta a pozitív nyelvművelés fogalmát, amely a példamutatásra, az igényes, szép szövegek megismertetésére és a nyelvi ismeretterjesztésre irányul a nyelv eszközszerűségével szemben. – Bárczi Géza meghatározása nyelvköz-

pontúnak mondható: „A nyelvművelés a nyelv életébe való tudatos beavatkozás, a nyelv fejlődésének bizonyos észszerű korlátok közé szorítása, sőt e fejlődés irányítása.” – A Lőrincze Lajos-féle nyelvművelői felfogás gyökerei már az antik retorikai hagyományban is megtalálhatók. Lőrincze Lajos emberközpontú nyelvművelésében fontos szerepet kap a kommunikációs zavarok elhárítása, ennek egyik sarokköve az, hogy az üzenetet olyan formában kell megfogalmazni, amelyet a hallgató vagy az olvasó könnyen megért.

A FOLYÓIRAT-SZERKESZTŐ. Négy évtizeden át (1954–1994) volt a *Magyar Nyelvőr* szerkesztője. A Szarvas Gábor által alapított folyóiratnak a továbbvitele, sőt felvirágoztatása fűződik nevéhez. A szerkesztésben óriási segítséget nyújtott neki kollégája és barátja, Szende Aladár. – 1979-től az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke lett Lőrincze. A folyóirat évente ötször jelenik meg az ismeretterjesztő, tanácsadó, nyelvi igényességre biztató és készítő, emberközpontú nyelvművelés jegyében, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával, 1992-től az Anyanyelvápolók Szövetségének kiadásában. Az anyanyelvük ápolását szívükön viselő olvasók évente ötször olvashatják a helyesírási, nyelvhelyességi, nyelvtörténeti kérdéseket, az időszerű aktuális nyelvhasználati problémákat fejtegető írásokat, híreket, tudósításokat, és küldhetik be a magyar nyelv szépségét és hajlékonyságát bizonyító rejtvények megfejtését.

ANYANYELVI KONFERENCIA. Lőrincze Lajos 1970-ben társalapítója volt a külföldön élő magyarokat felölelő Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának (az Anyanyelvi Konferenciának). Az Anyanyelvi Konferencia védnökségének elnöke, valamint *A magyar nyelvért és kultúráért*, majd később *Nyelvünk és Kultúránk* című folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke volt. – Grétsy László szerint Lőrincze a magyar nyelvnek egyik legnagyobb hatású, legeredményesebb diplomatája volt, személyes, jó baráti kapcsolatot tartott fenn a szórványmagysárg számos kiváló képviselőjével.

LŐRINCZE LAJOS FŐBB MŰVEI: *Földrajzi neveink élete* (1947), *Magyar nyelvjárási bibliográfia 1817–1949* (Benkő Loránddal, 1951), *Nyelv és élet* (1953), *A magyar nyelvátlasz anyaggyűjtésének módszere* (1955), *Nyelvművelő* (1956), *Édes anyanyelvünk* (1961), *Nyelvőrségen* (1968), *Emberközpontú nyelvművelés* (1980), *Hogyan vitázzunk, hogyan vitázzunk?* (1985), *Bilingvézálás – Szógyűjtemény Szentgál XVII–XIX. századi nyelvéből* (1989), *Megnől az ember szíve – Barátok – emlékek – találkozások* (1993).

Lőrincze Lajos nem csupán nyelvművelő volt, hanem dialektológus és névkutató is.

LŐRINCZE ADÁN. Lőrincze négyszer járt Adán, a nyelvművelő napokon, 1970-ben (Szarvas Gáborról tartott előadást), 1972-ben (*A Magyar Nyelvőr 100 éve és Szarvas Gábor* – előadás), 1978-ban (felszólalt), 1990-ben (Szarvas Gábor-díjat vett át).

LŐRINCZE ÉS KODÁLY

A magyart is tanulni kell, még a született magyarnak is. Ha nem csiszolja, újítja folytonosan, berozsdásodik (Kodály Zoltán).

Ismergetjük, tanuljuk egész életünkben anyanyelvünket is, ezt a sokszínű, sokarcú csodát. S minél jobban megismerjük, annál szebbnek, gazdagabbnak, csillogóbbnak látjuk (Lőrincze Lajos).

2023. április 25-én Lőrincze Lajos hagyatékából egy 1746. évi szótárt adományozott az idei magyar nyelv hete alkalmából Lőrincze Lajos fia, Lőrincze Péter az adai Szarvas Gábor Könyvtárnak.

2024: A NYELVŐR-KIÁLLÍTÁSRÓL

Alkalmi köszöntő

Mi, adaiak büszkék vagyunk arra, hogy városunk szülötte, Szarvas Gábor alapította a *Magyar Nyelvőr* tudományos folyóiratot. Erre azért kapott megbízást a tudományos akadémiától, mert felfigyeltek a magyar nyelvművelés szükségességét szorgalmazó *Magyartalanságok* című értekezésére, és feltűnést keltett bátor kiállításával. Szarvas nagy kitartással szerkesztette folyóiratát, ebben sem a viták heve, sem rossz egészségi állapota, látási problémái nem akadályozták meg.

Kiállításunk pannóin szerkesztők szerinti tagolásban mutatjuk be a folyóirat másfél százados történetét, azzal, hogy az arcképeken kívül rövid jellemzését adjuk egy-egy időszak szerkesztési elveinek, és ízelítőt adunk a lapban megjelent nyelvi adatokból és fejtegetésekből. Szarvas Gábor időszakát olyan korcs szavakkal (és helyesbítésükkel) illusztráljuk, amilyenek ellen nyelvtudósunk új-ortológusként küzdött. Beke Ödön korszakát az a szemelvény érzékelteti, amely azt fejtegeti, hogy a *nagy feneket kerít* szólás jelentését nem a hordókészítés mesterségéhez kell kötni, hanem a kazalrakáséhoz. Lőrincze Lajos szerkesztői munkásságához a magyar sportnyelv szavait sorakoztatjuk. Ezek zömmel angolból vedlettek át magyarrá, és vagy az angol eredetivel párhuzamosan élnek, vagy ki is szorították azokat.

Tavalyelőtt állandó kiállításaként Szarvas-emlékszobát avattunk a könyvtárban, ennek anyaga szervesen illeszkedik a mostani *Nyelvőr*-kiállításához, a folyóirat első szerkesztőjének életére és munkásságára irányítja figyelmünket. A Szarvas-szoba anyaga Szarvas Gábornak és feleségének, Harrer Paulának a hagyatékából áll. Ebben a nyelvész levelei, dokumentumai, könyvei, a *Magyar Nyelvőr* és a *Nyelvtörténeti Szótár* saját példányai, eredeti újságcikkek, fényképek, Harrer Paula emlékkönyve, valamint Szarvas Gábor személyes tárgyai találhatóak.

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 13.

Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 21.

